

بررسی نقش جمهوری اسلامی ایران در تحولات سوریه

از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۵

مرتضی پژوهانفر^۱

۳۲

چکیده

این تحقیق به بررسی علل و پیامدهای تحولات اخیر در سوریه و سقوط بشار اسد می‌پردازد و تلاش می‌کند تا عواملی را که به این سقوط منجر شده‌اند، تبیین کند. با تمرکز بر مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با خبرگان آشنا به مسائل سوریه، این پژوهش به تحلیل دقیق‌تری از تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در این کشور می‌پردازد. جامعه آماری این تحقیق شامل خبرگان دارای مدرک دکتری در رشته‌های مرتبط، اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و افرادی با حداقل چهار مقاله مرتبط با موضوع یا سابقه فعالیت در سوریه در سطح مدیریتی یا مشاوره‌ای است. یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که نقش جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک حامی استراتژیک و مشاور نظامی، به تقویت ثبات رژیم بشار اسد و مقابله با تهدیدات خارجی کمک کرده است. حضور فعال ایران در تحولات نظامی و پاکسازی مناطق از گروه‌های مخالف، نشان‌دهنده تعهد این کشور به حفظ امنیت و تمامیت ارضی سوریه است. نتایج تحقیق همچنین حاکی از آن است که عوامل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی به طور همزمان در سقوط بشار اسد مؤثر بوده‌اند. نارضایتی عمومی، مشکلات اقتصادی و عدم انسجام بین جمعیت و گروه حاکم، به همراه سرکوب خشونت‌آمیز، اهمیت وضعیت معیشتی ارتش را در افزایش انگیزه و ایستادگی آن نشان می‌دهد. این پژوهش می‌تواند به درک بهتر از تحولات جاری در سوریه و تأثیرات آن بر آینده این کشور کمک کند.

کلیدواژه‌ها: سوریه، بشار اسد، سقوط، حفظ امنیت و تمامیت ارضی.

دوره ۹، شماره ۱، پیاپی ۳۲

بهار ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۱۱/۲۳

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۳/۲۶

صص: ۱۶۵-۱۵۱

شاپا چاپی: ۴۵۶۵-۲۵۸۸

الکترونیکی: ۰۳۸۱-۲۷۱۷

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. دکتری جامعه‌شناسی سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

سوریه، کشوری با تاریخچه‌ای غنی و پیچیده، از سال ۱۹۶۷ تا ۲۰۱۴ دوره‌ای از امنیت نسبی و ثبات سیاسی را تجربه کرد. این دوره با وقوع جنگ شش‌روزه در سال ۱۹۶۷ آغاز شد که در آن اسرائیل به کشورهای عربی، از جمله سوریه، حمله کرد و بخش‌هایی از اراضی سوریه، به ویژه بلندی‌های جولان، را اشغال کرد. این شکست نه تنها تأثیرات نظامی، بلکه تأثیرات سیاسی و اجتماعی عمیقی بر سوریه گذاشت و موجب افزایش احساسات ضد اسرائیلی و ملی‌گرایی در میان مردم سوریه شد. در پی این تحولات، حافظ اسد در سال ۱۹۷۰ به قدرت رسید و با استفاده از سیاست‌های سخت‌گیرانه و سرکوب مخالفان، ثبات سیاسی را در کشور برقرار کرد. او با ایجاد یک دولت تک‌حزبی و تقویت نهادهای امنیتی، توانست کنترل خود را بر کشور حفظ کند و سوریه را به عنوان یک قدرت منطقه‌ای معرفی کند (پرتس^۱، ۲۰۱۴؛ کنودسن^۲، ۲۰۰۱، ۲۱۵).

در این دوره، سوریه در وضعیت نه جنگ، نه صلح با اسرائیل قرار گرفت. این وضعیت به معنای عدم وجود توافق صلح رسمی و ادامه تنش‌ها میان دو کشور بود. سوریه به عنوان حامی گروه‌های مقاومت فلسطینی و دیگر گروه‌های ضد اسرائیلی عمل کرد و این موضوع به تقویت موقعیت سوریه در منطقه کمک کرد. پس از درگذشت حافظ اسد در سال ۲۰۰۰، بشار اسد به عنوان رئیس‌جمهور جدید سوریه به قدرت رسید. او با وعده‌های اصلاحات سیاسی و اقتصادی، امیدهایی را در میان مردم ایجاد کرد. در این دوره، سوریه همچنان در وضعیت نسبی ثبات و امنیت به سر می‌برد (واکیم^۳، ۲۰۲۰، ۸۳).

با این حال، عدم برگزاری انتخابات آزاد و وجود فساد سیاسی باعث نارضایتی عمومی شد. مردم به تدریج از وعده‌های اصلاحاتی که بشار اسد در سال ۲۰۰۰ مطرح کرده بود، ناامید شدند. تلاش‌های او برای ایجاد احزاب مخالف و بهبود وضعیت سیاسی، با موجی از ترور و ناامنی مواجه شد که مانع از ادامه این اصلاحات گردید. این نارضایتی‌ها و چالش‌ها به تدریج به بروز ناآرامی‌ها و اعتراضات مسالمت‌آمیز در سال ۲۰۱۱ منجر شد. اما این اعتراضات به سرعت به خشونت و درگیری‌های مسلحانه تبدیل شد و به جنگ داخلی و بحران انسانی در کشور انجامید. ثباتی که در طول چندین دهه برقرار

1 Perthes

2 Knudsen

3 Wakim

بود، به شدت به چالش کشیده شد و تاریخ سوریه در این دوره نشان‌دهنده تلاطمات و تحولات عمیق سیاسی و اجتماعی است که تأثیرات آن تا به امروز ادامه دارد (باکور و ساهتوت، ۲۰۲۳، ۱۰۲۴).

۱- بیان مسئله

تحولات اخیر در سوریه، به ویژه در سال‌های ۲۰۱۱ به بعد، به عنوان یکی از مهم‌ترین و پیچیده‌ترین بحران‌های سیاسی و اجتماعی در تاریخ معاصر این کشور شناخته می‌شود. آغاز این تحولات با اعتراضات مسالمت‌آمیز مردم به فساد سیاسی، عدم برگزاری انتخابات آزاد و نارضایتی عمومی از وضعیت اقتصادی و اجتماعی همراه بود. این اعتراضات که در ابتدا به دنبال اصلاحات سیاسی و بهبود شرایط زندگی شکل گرفتند، به سرعت به خشونت و درگیری‌های مسلحانه تبدیل شدند و در نهایت به جنگ داخلی منجر گردید.

علت سقوط بشار اسد به‌طور عمده به دو عامل کلیدی برمی‌گردد: نارضایتی عمومی و فقدان مشروعیت سیاسی که پایه‌های قدرت او را تضعیف کردند. از یک‌سو، این نارضایتی به دلیل مشکلات اقتصادی، فساد گسترده و عدم پاسخگویی دولت به نیازهای شهروندان افزایش یافت. از سوی دیگر، دخالت‌های خارجی و حمایت از گروه‌های مخالف، به همراه افزایش فشارهای بین‌المللی بر رژیم اسد، به تشدید بحران و کاهش توانایی او در کنترل اوضاع کمک کرد.

این عوامل در کنار یکدیگر، زمینه‌ساز تضعیف رژیم بشار اسد و در نهایت سقوط او شدند. تحولات اخیر در سوریه، به ویژه سقوط بشار اسد، نه تنها تأثیرات عمیقی بر ساختار سیاسی این کشور گذاشته، بلکه پیامدهای گسترده‌ای برای منطقه و جامعه بین‌المللی نیز به همراه داشته است. محقق در این پژوهش به دنبال شناسایی و تحلیل علل اصلی سقوط بشار اسد است. این تحقیق به بررسی عواملی چون نارضایتی عمومی، فقدان مشروعیت سیاسی، دخالت‌های خارجی و حمایت از گروه‌های مخالف می‌پردازد.

دغدغه اصلی محقق در این زمینه، درک عمیق‌تر از چگونگی تعامل این عوامل با یکدیگر و تأثیر آنها بر روند تحولات سیاسی و اجتماعی سوریه است. همچنین، این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش‌هاست: چه عواملی به تضعیف پایه‌های قدرت بشار اسد منجر شد؟ چگونه ناکامی در اجرای اصلاحات و ادامه سیاست‌های سرکوبگرانه بر افزایش تنش‌ها و گسترش دامنه درگیری‌ها تأثیر گذاشت؟

۲- مبانی نظری تحقیق

مبانی نظری تحقیق

سوریه:

سوریه، که رسماً به عنوان جمهوری عربی سوریه شناخته می‌شود، در غرب آسیا واقع شده و از غرب با دریای مدیترانه همسایه است. موقعیت جغرافیایی این کشور آن را در مجاورت چندین کشور قرار می‌دهد: ترکیه از شمال، عراق از شرق و جنوب شرقی، اردن از جنوب و اسرائیل و لبنان از جنوب غربی. این موقعیت استراتژیک به لحاظ تاریخی سوریه را به چهارراه فرهنگ‌ها و تمدن‌های مختلف تبدیل کرده است.

سوریه شامل مناظر متنوعی از جمله دشت‌های حاصلخیز، کوه‌های بلند و بیابان است که به پتانسیل کشاورزی غنی و تنوع زیستی آن کمک می‌کند. ویژگی‌های جغرافیایی سوریه شامل موارد زیر است:

خط ساحلی: سوریه دارای خط ساحلی در امتداد دریای مدیترانه است که بر آب‌وهوا و اقتصاد آن تأثیر می‌گذارد. این خط ساحلی به عنوان یک منبع مهم برای تجارت و ارتباطات دریایی عمل می‌کند و به توسعه اقتصادی کشور کمک کرده است.

توپوگرافی: زمین شامل کوه‌ها در غرب، دشت‌های حاصلخیز در منطقه مرکزی و بیابان‌های خشک در شرق است. این تنوع توپوگرافی نه تنها بر کشاورزی و منابع طبیعی تأثیر می‌گذارد، بلکه بر الگوهای سکونت و فعالیت‌های اقتصادی نیز تأثیرگذار است.

مساحت: سوریه تقریباً ۱۸۵۱۸۰ کیلومترمربع را در بر می‌گیرد و این کشور را به یک کشور نسبتاً کوچک در منطقه تبدیل کرده است (لدیا و تامسون، ۲۰۱۱). با این حال، این مساحت کوچک به دلیل موقعیت استراتژیک و منابع طبیعی غنی، اهمیت زیادی در سیاست‌های منطقه‌ای دارد.

نقش جمهوری اسلامی ایران در سوریه:

ایران نقش چندوجهی در سوریه دارد که به دلیل منافع استراتژیک در حفظ نفوذ منطقه‌ای و حمایت از گروه‌های متحد، به ویژه در برابر تهدیدات خارجی، شکل گرفته است. این دخالت از طریق ابزارهای نظامی، اقتصادی و فرهنگی تکامل یافته و منعکس‌کننده اهداف گسترده‌تر ایران در خاورمیانه است.

اتحاد استراتژیک با سوریه:

ایران سوریه را به عنوان یک متحد حیاتی می‌داند و آن را به عنوان «خط اول دفاع» در دکترین عمق استراتژیک خود، به ویژه در برابر اسرائیل و آمریکا، تلقی می‌کند. این اتحاد از زمان جنگ ایران و عراق محوری بوده و ایران در طول جنگ داخلی سوریه از رژیم اسد حمایت کرده است (انتصار، ۲۰۲۳). این رابطه، ارتباطات ایران با حزب‌الله و سایر جناح‌های مقاومت را تسهیل می‌کند که برای ترانزیت سلاح و هماهنگی نظامی حیاتی است (الجباری، ۲۰۲۳).

استفاده از نیروهای نیابتی:

ایران به طور مؤثر از بازیگران مسلح غیردولتی مانند تیپ‌های فاطمیون و زینیون برای به حداقل رساندن درگیری نظامی مستقیم و حفظ نفوذ در زمین استفاده کرده است. این گروه‌ها در نبردهای کلیدی نقش مهمی داشته و هزینه‌های مرتبط با حضور نظامی در مقیاس بزرگ را کاهش داده‌اند. استخدام جنگجویان شیعه خارجی، استراتژی نظامی ایران را بیشتر تقویت کرده و به این کشور اجازه می‌دهد قدرت خود را در منطقه حفظ کند (گوکتوگ، ۲۰۲۳).

این مبانی نظری بر اساس نظریه‌های روابط بین‌الملل و نظریه‌های سیاسی شکل گرفته است. نظریه‌های واقع‌گرایی و لیبرالیسم می‌توانند به تحلیل تعاملات قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی در سوریه کمک کنند. واقع‌گرایی بر رقابت قدرت‌ها و منافع ملی تأکید دارد، در حالی که لیبرالیسم به اهمیت همکاری و نهادهای بین‌المللی می‌پردازد.

علاوه بر این، نظریه‌های اجتماعی و فرهنگی نیز می‌توانند به درک بهتر از دینامیک‌های داخلی سوریه و تأثیرات فرهنگی بر تحولات سیاسی کمک کنند. بررسی نقش هویت‌های قومی، مذهبی و فرهنگی در شکل‌گیری نارضایتی عمومی و حمایت از گروه‌های مخالف می‌تواند به تحلیل عمیق‌تری از بحران سوریه منجر شود.

۳- پیشینه‌های پژوهش

در این پژوهش برای دستیابی به پیشینه‌های معتبر و مرتبط با قلمرو موضوعی جهت تکمیل مطالعات اکتشافی، منابع مختلف تحقیقاتی موردبررسی و کاوش قرار گرفت که در زیر به برخی از آنها اشاره شده است:

نیاکوئی و موسوی کردمیری (۱۴۰۳)، در مقاله‌ای با عنوان «چرایی نتایج متفاوت منازعه قدرت در سوریه پس از بهار عربی: از جنگ داخلی تا سقوط حکومت بشار اسد» به بررسی عوامل موثر بر شکل‌گیری جنگ داخلی و سقوط ناگهانی حکومت اسد پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که چندپارگی اجتماعی و حمایت برخی لایه‌های اجتماعی از حکومت اسد، پایداری هسته اصلی ارتش سوریه و حمایت منطقه‌ای و بین‌المللی از دو طرف منازعه نقش پررنگی در تداوم جنگ داخلی داشته است. همچنین، سیر قهقرای مشروعیت و حمایت از اسد، فرسایش شدید توان و انگیزه ارتش و تغییر موازنه قدرت به ضرر حکومت سوریه، منجر به فروپاشی سریع حکومت اسد شده است. این نتایج به درک عمیق‌تری از دینامیک‌های جنگ داخلی و سقوط حکومت در سوریه کمک می‌کند.

جعفری فر و ابوالحسن شیرازی (۱۴۰۳)، در مقاله‌ای با عنوان «سیاست قدرت هوشمند (نرم و سخت) روسیه در سوریه، با تأکید بر مقابله با ترکیه ۲۰۲۳-۲۰۱۱» به بررسی مداخله روسیه و ترکیه در بحران سوریه پرداخته و نشان می‌دهند که روسیه با استفاده از قدرت هوشمند، به حفظ رژیم بشار اسد و جلوگیری از اقدامات نظامی ترکیه پرداخته است. یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که روسیه با تأکید بر قدرت نرم، توانسته است بدون درگیر شدن جدی نظامی با ترکیه، ابتکار مذاکرات صلح را به دست گیرد و برتری استراتژیک خود را حفظ کند. این مقاله به تحلیل عمیق‌تری از نقش قدرت‌های بزرگ در بحران‌های منطقه‌ای می‌پردازد و به درک بهتر از دینامیک‌های قدرت در سوریه کمک می‌کند. آلوارز-اوسبوریو (۲۰۱۱)، در مقاله‌ای با عنوان «شورش سوریه: آیا به سمت تغییر رژیم؟» به بررسی این موضوع پرداخته که فروپاشی سوریه ناشی از نارضایتی گسترده به دلیل سختی‌های اقتصادی، فساد بومی، حکمرانی اقتدارگرا و عدم آزادی است. او نتیجه‌گیری می‌کند که سرکوب نمی‌تواند خواسته‌های اصلاحات دموکراتیک را برطرف کند و این امر نشان‌دهنده ناتوانی رژیم در پاسخ به نیازهای اجتماعی است که به تشدید ناآرامی‌ها منجر می‌شود.

لش (۲۰۱۲)، در مقاله‌ای با عنوان «فروپاشی و سقوط سوریه» به رهبری شکست‌خورده بشار اسد، سرکوب خشونت‌آمیز قیام ۲۰۱۱ و ناتوانی رژیم در رسیدگی به نارضایتی مردمی اشاره کرده و نتیجه می‌گیرد که این عوامل نه تنها منجر به ناآرامی گسترده شده، بلکه محکومیت بین‌المللی را نیز به دنبال داشته است. این نتایج نشان‌دهنده ضعف ساختاری رژیم و عدم توانایی آن در مدیریت بحران‌هاست.

1 Álvarez

2 Lesch

مبانی و بوستانی^۱ (۲۰۲۳)، در مقاله‌ای با عنوان «علل، پیامدها و جهت‌گیری‌های آینده درگیری سوریه» بیان کرده‌اند که فروپاشی سوریه در درجه اول ناشی از عدم اصلاحات سیاسی قابل توجه و شکست قرارداد اجتماعی است، نه شرایط اقتصادی. این نتیجه‌گیری بر اهمیت اصلاحات سیاسی به عنوان کلید حل بحران تأکید دارد و نشان می‌دهد که بدون تغییرات اساسی در ساختار سیاسی، ناآرامی‌ها ادامه خواهند داشت.

ساولی^۲ (۲۰۱۴)، در مقاله‌ای با عنوان «وضعیت سوریه: (عدم) شکل‌گیری دولت و رقابت‌های بین‌المللی» به این نکته اشاره کرده که فروپاشی سوریه ناشی از تغییر روابط رژیم و جامعه، رقابت‌های منطقه‌ای، شکاف سنی و شیعه، چالش‌های جنبش‌های اسلامی و جامعه ناهمگن آن است. او نتیجه می‌گیرد که این عوامل تنش‌های فرقه‌ای را افزایش داده و به تشدید جنگ داخلی و تضعیف رژیم کمک می‌کند، که نشان‌دهنده نیاز به راه‌حل‌های جامع برای برقراری صلح است.

کارستن^۳ (۲۰۱۵)، در مقاله‌ای با عنوان «سوریه: سقوط خانه اسد» به ناکامی بشار اسد در اجرای اصلاحات واقعی، افزایش خشونت علیه اعتراضات مسالمت‌آمیز، سوء مدیریت خواسته‌های اجتماعی و اقتصادی و ناتوانی رژیم در سازگاری اشاره کرده است. او نتیجه می‌گیرد که این ناکامی‌ها منجر به ناآرامی گسترده و نهایتاً سقوط رژیم می‌شود، که نشان‌دهنده این است که عدم پاسخگویی به نیازهای مردم می‌تواند به فروپاشی دولت‌ها منجر شود.

۴- روش‌شناسی پژوهش

در این مقاله، از روش تحلیل محتوا برای بررسی تحولات اخیر سوریه و سقوط بشار اسد استفاده می‌شود. تحلیل محتوا به فرآیند تبدیل کیفیت‌ها به کمیت‌ها و سپس به کیفیت‌های جدید اشاره دارد. این روش به محققان کمک می‌کند تا با تحلیل پیام‌های زبانی، معانی، اولویت‌ها و نگرش‌ها را کشف کنند (قائدی و گلشنی، ۲۰۱۶). هدف اصلی تحلیل محتوای مصاحبه‌ها، شناسایی اهداف، ارزش‌ها و به شناخت ناخودآگاه متن و صاحب آن یاری می‌رساند. این فرآیند شامل بررسی دقیق کلمات، جملات و ساختارهای متنی است تا الگوها و معانی نهفته در آن‌ها شناسایی شود.

1 Kabbani & Boustati

2 Saouli

3 Carsten

تحلیل محتوا بر پایه هرمنوتیک، که به فن تفسیر و تأویل متون اشاره دارد، استوار است. هرمنوتیک به محققان این امکان را می‌دهد که فراتر از معنای ظاهری متن رفته و به درک عمیق‌تری از زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی آن دست یابند. این رویکرد به ویژه در تحلیل متون پیچیده‌ای مانند مصاحبه‌ها و اسناد سیاسی اهمیت دارد، زیرا به محقق کمک می‌کند تا با در نظر گرفتن بافت و زمینه، معانی و نگرش‌های پنهان را شناسایی کند. به عبارت دیگر، هرمنوتیک به تحلیل محتوا عمق بیشتری می‌بخشد و به فهم بهتر از تجربیات و دیدگاه‌های افراد کمک می‌کند.

در این پژوهش، تمرکز بر مصاحبه با خبرگان آشنا به شرایط سوریه است تا به تحلیل دقیق‌تری از تحولات اخیر و سقوط بشار اسد پرداخته شود. تلاش شد خبرگان آشنا به شرایط سوریه دارای ویژگی‌های خاصی باشند که آنها را برای مصاحبه‌ها مناسب می‌ساخت. این ویژگی‌ها شامل دانش عمیق از تاریخ و فرهنگ سوریه، تحلیل‌گری و تفکر انتقادی، تجربه میدانی، آگاهی از مسائل انسانی و حقوق بشر، توانایی برقراری ارتباط مؤثر و شناخت از بازیگران بین‌المللی بود. این ویژگی‌ها به محقق کمک می‌کند تا از مصاحبه‌ها اطلاعات دقیق و مفیدی به دست آورد.

۵- تجزیه و تحلیل مصاحبه

برای پاسخ به این پرسش، باید مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها را در مصاحبه با خبرگان بررسی و مشخص کنیم.

جدول ۲. کدگذاری روند شکل‌گیری الگوی پارادایمی

کد محوری	مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی
نقش جمهوری اسلامی ایران در سوریه	کاهش درآمدها و افزایش هزینه‌ها	دولت سوریه با کاهش شدید درآمدها و افزایش هزینه‌ها مواجه شده است. این وضعیت باعث شده که مردم با مشکلات معیشتی جدی دست و پنجه نرم کنند. فشار اقتصادی به شدت افزایش یافته و نارضایتی عمومی را به دنبال داشته است.
	تورم و نابودی اقتصاد	با افزایش تورم، قدرت خرید مردم به شدت کاهش یافته است. در گذشته، حتی درآمدهای پایین نیز می‌توانستند زندگی را اداره کنند، اما اکنون حتی با

درآمدهای بالاتر نیز زندگی برای بسیاری از مردم غیرممکن شده است.	
مردم انتظار دارند که وضعیت بهبود یابد و فساد کاهش یابد، اما واقعیت‌ها نشان می‌دهد که اوضاع به مراتب بدتر شده است. این نارضایتی می‌تواند به بحران‌های اجتماعی و سیاسی منجر شود.	انتظارات مردم
حمایت از محور مقاومت و حفظ امنیت منطقه	
احساس دینی و تاریخی به خاطر حمایت سوریه از ایران در جنگ تحمیلی	حضور ایران در سوریه
پیش‌بینی تهدیدات امنیتی ناشی از تحولات در عراق و سوریه	
عملیات پاکسازی مناطق اشغالی و بازپس‌گیری کنترل از گروه‌های مسلح	
نقش حاج قاسم سلیمانی در سازماندهی و هدایت نیروهای مستشاری	تحولات نظامی و پاکسازی مناطق
تغییر معادلات نظامی و افزایش کنترل ارتش سوریه بر مناطق مختلف	
نارضایتی عمومی و کاهش سرمایه اجتماعی	
عدم ایستادگی ارتش و مردم در برابر گروه‌های مسلح به علت وضعیت اقتصادی و معیشتی	دلایل سقوط بشار اسد
فرار بشار اسد و عدم توانایی در حفظ قدرت	
شادی و اعتراضات در شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ها	
انتشار تصاویری از آزادی زندانیان و واکنش‌های مختلف مردم	سقوط بشار اسد و تحولات اخیر
تحلیل‌های رسانه‌ای و تأثیرات آن بر افکار عمومی	
نگرانی‌ها درباره تغییرات سیاسی و اجتماعی در سوریه	
تأثیر سقوط بشار اسد بر محور مقاومت و امنیت منطقه	
چالش‌های پیش روی جمهوری اسلامی ایران در حفظ نفوذ خود در سوریه	آینده روابط ایران و سوریه

اهمیت اطلاع‌رسانی و شفافیت در سیاست‌های خارجی	
فساد و مشکلات	نیاز به تحلیل دقیق و به‌روز از تحولات منطقه‌ای
ساختاری	رسیدگی و بهبود وضعیت معیشتی، رفاهی و اقتصادی ارتش
	ضرورت حفظ سرمایه اجتماعی و ارتباط با مردم

۶- یافته‌ها

۱. یافته‌های مصاحبه با خبرگان با استفاده از تحلیل محتوا در بعد نقش جمهوری اسلامی ایران در سوریه:

در مصاحبه با خبرگان، نقش جمهوری اسلامی ایران در سوریه به وضوح بررسی شد. ایران از ابتدای بحران به درخواست دولت سوریه به ارائه کمک‌های مشاوره‌ای و نظامی پرداخت و این حمایت در قالب‌های مختلف نظامی، سیاسی و اقتصادی صورت گرفت. دولت سوریه به طور رسمی درخواست حمایت نظامی از ایران در برابر گروه‌های مسلح را مطرح کرد. همچنین، ایران به عنوان حامی محور مقاومت و حفظ امنیت منطقه، احساس دینی و تاریخی نسبت به سوریه دارد، به ویژه به خاطر حمایت این کشور از ایران در جنگ تحمیلی. پیش‌بینی تهدیدات امنیتی ناشی از تحولات در عراق و سوریه نیز موجب تقویت حضور ایران در این کشور شد. در زمینه تحولات نظامی، عملیات پاکسازی مناطق اشغالی و بازپس‌گیری کنترل از گروه‌های مسلح انجام شد و نقش حاج قاسم سلیمانی در سازماندهی و هدایت نیروهای مستشاری به تغییر معادلات نظامی و افزایش کنترل ارتش سوریه بر مناطق مختلف کمک کرد. نمونه‌ای از متن مصاحبه که مقوله‌ها از آنها استخراج شده تشریح می‌گردد:

کد: اینجاست که ما عملاً با اسم جمهوری اسلامی ایران نقش مشاوره‌ای یا مستشاری که همون مستشاری رو مشاوره‌ای در نظر می‌گیرم به دولت سوریه شروع می‌کنیم. این مستشاری و مشاوره‌ای که جمهوری اسلامی ایران به سوریه می‌داد در قالب‌های مختلف بوده از قالب نظامی، قالب سیاسی، قالب امنیتی، قالب اطلاع‌رسانی، قالب فرهنگی، قالب اقتصاد که جلوتر می‌رفت تو قالب‌های مختلف ما مشاوره می‌دادیم به سوریه.

۲. یافته‌های مصاحبه با خبرگان با استفاده از تحلیل محتوا در بعد سقوط بشار اسد و تحولات اخیر:

یافته‌های مصاحبه با خبرگان در مورد سقوط بشار اسد و تحولات اخیر نشان‌دهنده عوامل متعددی است که به این بحران منجر شده است. نارضایتی عمومی و کاهش سرمایه اجتماعی، نارضایتی ارتش و مردم از وضعیت اقتصادی و معیشتی، عدم ایستادگی ارتش و مردم در برابر گروه‌های مسلح به دلیل

وضعیت اقتصادی و معیشتی، و فرار بشار اسد به عنوان نشانه‌ای از عدم توانایی در حفظ قدرت، از جمله دلایل اصلی سقوط او به شمار می‌روند. واکنش‌ها به این سقوط شامل شادی و اعتراضات در شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ها، انتشار تصاویری از آزادی زندانیان و تحلیل‌های رسانه‌ای است که تأثیرات قابل توجهی بر افکار عمومی داشته است. در آینده، نگرانی‌ها درباره تغییرات سیاسی و اجتماعی در سوریه و تأثیر سقوط بشار اسد بر محور مقاومت و امنیت منطقه، چالش‌های پیش روی جمهوری اسلامی ایران در حفظ نفوذ خود در سوریه را افزایش می‌دهد. نمونه‌ای از متن مصاحبه که مقوله‌ها از آنها استخراج شده تشریح می‌گردد:

کد: سوریه از افسران رده متوسط به بالا ۳۰ تا ۵۰ دلار حقوق در ماه میگیرن اما همون فرد با خانواده‌اش ماهانه به واسطه شرایط اقتصادی که در سوریه داره ۲۰۰ تا ۳۰۰ دلار باید هزینه کنه و این فاصله رو فقط میتونه با رشوه گرفتن دربیاره و با دزدی نارضایتی ایجاد میکنه. توی طبقه کارمند شون همینطوره که طرف داره ۱۰۰ دلار حقوق میگیره، طبیعتاً بقیه اش رو داره با رشوه میگیره. همینطور ارتشش همینه. دستگاههای اطلاعاتی امنیتی اش همینه. وزارتخانه‌های سازمان و شهرداری همشون دارن رشوه میگیرن و این کاملاً مشخص بود این نارضایتی عمومی رو بالا میبره. شغل نیست قیمتها بالاست. واسه یه باک بنزین باید بیشتر سر صف وایسی بعد بری با چه قیمتی بخری؟ قیمت بیرون چقدره؟ یه باک بیشتر بهت نمیدن. یه وقتایی که خیلی وضع خراب میشد ۲۰ لیتر بیشتر بهت نمیدادند. توی بیست و چهار ساعت دو ساعت سه ساعت بیشتر برق نداری بعد اونطرف.

۳. یافته‌های مصاحبه با خبرگان با استفاده از تحلیل محتوا در بعد درس‌های عبرت‌آموز:

یافته‌های مصاحبه با خبرگان در بعد درس‌های عبرت‌آموز به چند نکته کلیدی اشاره دارد که می‌تواند به بهبود سیاست‌های آینده کمک کند.

اولین نکته، اهمیت اطلاع‌رسانی و شفافیت در سیاست‌های خارجی است. در شرایطی که تحولات سریع و غیرقابل پیش‌بینی در منطقه رخ می‌دهد، داشتن یک استراتژی شفاف و قابل فهم برای مردم و جامعه بین‌المللی می‌تواند به تقویت اعتماد و حمایت عمومی کمک کند.

دومین نکته، نیاز به تحلیل دقیق و به‌روز از تحولات منطقه‌ای است. در دنیای امروز، اطلاعات و تحلیل‌های به‌روز می‌تواند به تصمیم‌گیری‌های بهتر و پیش‌بینی دقیق‌تر از تحولات آینده کمک کند. این امر به ویژه در زمینه سیاست‌های خارجی و امنیت ملی اهمیت دارد.

سومین نکته، رسیدگی و بهبود وضعیت معیشتی، رفاهی و اقتصادی ارتش است. ارتش به عنوان یک نهاد کلیدی در حفظ امنیت و ثبات کشور، نیازمند حمایت‌های اقتصادی و اجتماعی است. بهبود وضعیت معیشتی ارتش می‌تواند به افزایش انگیزه و ایستادگی آن در برابر چالش‌ها کمک کند. در نهایت، ضرورت حفظ سرمایه اجتماعی و ارتباط با مردم نیز از دیگر درس‌های عبرت‌آموز این مصاحبه است. ارتباط مستمر و مؤثر با مردم می‌تواند به تقویت اعتماد عمومی و کاهش نارضایتی‌ها کمک کند. در نتیجه، توجه به این نکات می‌تواند به بهبود وضعیت سیاسی و اجتماعی در آینده کمک کند و از بروز بحران‌های مشابه جلوگیری کند. نمونه‌ای از متن مصاحبه که مقوله‌ها از آنها استخراج شده تشریح می‌گردد:

کد: هنوز هم ناگفته‌های زیادی از سوریه وجود دارد و هنوز هم میشه در این جنگ رسانه‌ای بسیار نابرابر با مردم حرف زد. صادق بود، شفاف بود. کامل گفت، نواقص و اشتباهات محاسباتی خودمون رو گفت و پذیرفت. ما هم الان تو این قصه باید صادق باشیم، شفاف باشیم. رسانه هامون باید صادق باشن و شفاف باشن.

نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های مصاحبه با خبرگان، نقش جمهوری اسلامی ایران در سوریه به عنوان یک حامی کلیدی در برابر بحران‌ها و تهدیدات امنیتی به وضوح مشخص است. ایران با ارائه کمک‌های مشاوره‌ای و نظامی به دولت سوریه، نه تنها به حفظ ثبات این کشور کمک کرده، بلکه به عنوان یک بازیگر مهم در محور مقاومت شناخته می‌شود. این حمایت‌ها، به ویژه در شرایطی که سوریه با چالش‌های جدی مواجه بود، نشان‌دهنده احساس دینی و تاریخی ایران نسبت به این کشور است. عوامل متعددی که به سقوط بشار اسد منجر شد، شامل نارضایتی عمومی و اقتصادی، عدم ایستادگی ارتش و مردم و فرار او به عنوان نشانه‌ای از عدم توانایی در حفظ قدرت، به وضوح بیانگر این واقعیت است که مشکلات اقتصادی و اجتماعی می‌تواند به بحران‌های سیاسی منجر شود. در این میان، وضعیت اقتصادی و معیشتی ارتش به عنوان یک عامل مهم در کاهش انگیزه و ایستادگی نیروهای نظامی و مردم در برابر گروه‌های مسلح به شمار می‌رود. نارضایتی ارتش و مردم از شرایط معیشتی و اقتصادی، به شدت بر توانایی آن‌ها در مقابله با چالش‌ها تأثیر گذاشت و به بحران‌های عمیق‌تری منجر شد. درس‌های عبرت‌آموز این تحولات به

اهمیت اطلاع‌رسانی و شفافیت در سیاست‌های خارجی، نیاز به تحلیل دقیق و به‌روز از تحولات منطقه‌ای، و رسیدگی به وضعیت معیشتی و رفاهی ارتش اشاره دارد. این نکات می‌تواند به بهبود وضعیت سیاسی و اجتماعی در آینده کمک کند و از بروز بحران‌های مشابه جلوگیری نماید. در نهایت، ارتباط مستمر و مؤثر با مردم و حفظ سرمایه اجتماعی به عنوان یک اصل اساسی در سیاست‌گذاری‌ها باید مدنظر قرار گیرد. این ارتباط می‌تواند به تقویت اعتماد عمومی و کاهش نارضایتی‌ها کمک کند و در نتیجه، به ثبات و امنیت در منطقه کمک نماید. به طور کلی، این یافته‌ها به ما یادآوری می‌کند که توجه به نیازهای اقتصادی و اجتماعی مردم، همراه با شفافیت و صداقت در سیاست‌ها، می‌تواند به عنوان کلید موفقیت در مدیریت بحران‌ها و تحولات آینده عمل کند.

نتایج تحقیق درباره وضعیت سوریه و نقش جمهوری اسلامی ایران در این کشور، با پیشینه‌های مختلفی که در مقالات متعدد بررسی شده‌اند، مقایسه شد. در این تحقیق، عوامل متعددی که به سقوط بشار اسد منجر شد، شامل نارضایتی عمومی، مشکلات اقتصادی و معیشتی، و عدم ایستادگی ارتش و مردم در برابر گروه‌های مسلح به وضوح بیان شده است. این نتایج با یافته‌های آلوارز (۲۰۱۱) همخوانی دارد که نارضایتی گسترده ناشی از سختی‌های اقتصادی و فساد را به عنوان عوامل اصلی فروپاشی سوریه معرفی کرده است. همچنین، نتیجه‌گیری آسیا (۲۰۲۳) درباره عدم انسجام بین ترکیب فرقه‌ای جمعیت و گروه حاکم و ظهور فرقه‌گرایی، به نوعی با نارضایتی‌های اقتصادی و اجتماعی که در تحقیق ما مطرح شده، مرتبط است.

از سوی دیگر، داویل (۲۰۱۲) و کارستن (۲۰۱۵) نیز به سرکوب خشونت‌آمیز و ناتوانی رژیم در رسیدگی به نارضایتی‌های مردمی اشاره کرده‌اند که با نتایج تحقیق ما در زمینه اهمیت وضعیت اقتصادی و معیشتی ارتش همخوانی دارد. در حالی که کابانی و بوستاتی (۲۰۲۳) بر عدم اصلاحات سیاسی تأکید کرده‌اند، تحقیق ما نیز به این نکته اشاره دارد که بهبود وضعیت معیشتی و اقتصادی ارتش می‌تواند به افزایش انگیزه و ایستادگی آن در برابر چالش‌ها کمک کند.

در نهایت، دنیل و همکاران (۲۰۲۰) نیز به تعامل‌های پیچیده بین عوامل مختلف اشاره کرده‌اند که در تحقیق ما نیز به وضوح دیده می‌شود. به طور کلی، این مقایسه نشان می‌دهد که عوامل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی به طور همزمان در فروپاشی سوریه نقش دارند و توجه به این نکات می‌تواند به درک بهتری از وضعیت کنونی و آینده سوریه کمک کند.

فهرست منابع

- جعفری‌فر، احسان و ابوالحسن شیرازی، حبیب‌اله (۱۴۰۲). سیاست قدرت هو شمند (نرم و سخت) روسیه در سوریه، با تأکید بر مقابله با ترکیه ۲۰۲۳-۲۰۱۱. مطالعات قدرت نرم، ۱۳(۴)، ۳۴-۹.
- نیاکوئی، سید امیر و موسوی کردمیری، سید حسین (۱۴۰۳). چرایی نتایج متفاوت منازعه قدرت در سوریه پس از بهار عربی: از جنگ داخلی تا سقوط حکومت بشار اسد. پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱۴(۵۵)، ۱۷۳-۲۰۶.
- Abdullaev, N. (2022). Features of the political transformation of Syria. *Sharqshunoslik. Vostoковедение. Oriental Studies*, (02), 131-138.
- Álvarez-Ossorio, I. (2011). La revuelta siria: ¿hacia un cambio de régimen? *Humania del Sur: Revista de Estudios Latinoamericanos, Africanos y Asiáticos*, 6(10).
- Ali, A. M. (2024). Syria (2011–2020): From a revisionist power into a conquered state. In *State failure, power expansion, and balance of power in the Middle East: The struggle over failed states* (pp. 199-232). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Anthony, K. (2012). Differing interpretations: Causes of the collapse of the Soviet Union. *Constellations*. <https://doi.org/10.29173/CONS16289>
- Bakkour, S., & Sahtout, R. (2023). The dimensions and attributes of state failure in Syria. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 25(6), 1020-1036.
- Carsten, W. (2015). Syria: The fall of the house of Assad. *The European Legacy*. <https://doi.org/10.1080/10848770.2015.1072445>
- Daniel, L., Johais, E., & Bayer, M. (2020). Militarization, factionalism and political transitions: An inquiry into the causes of state collapse. <https://doi.org/10.1007/S12286-020-00450-9>
- Entessar, N. (2024). Iran's Syria policy and its regional dimensions. <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781399518222.003.0005>
- Göktuğ, S. (2022). Foreign Shiite fighters in the Syrian civil war: Actors, recruitment strategies and Iran's regional role. *Güvenlik çalışmaları dergisi*. <https://doi.org/10.54627/gcd.1130746>
- Hilali, A. Z. (1999). Afghanistan: The decline of Soviet military strategy and political status. *The Journal of Slavic Military Studies*, 12(1), 94-123.

- Kabbani, N., & Boustati, A. (2023). Causes, consequences, and future directions of the Syrian conflict. In *The aftermath of the Arab uprisings* (pp. 97-120). Routledge.
- Knudsen, E. L. (2001). The Syrian Israeli political impasse: A study in conflict, war and mistrust. *Diplomacy and Statecraft*, 12(1), 213-234.
- Lydia, D., & Smith, T. (2011). Syrian Arab Republic. <https://doi.org/10.18356/9789210544207c166>
- Perthes, V. (2004). *Syria under Bashar al-Asad: Modernisation and the Limits of Change* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315000824>
- Saouli, A. (2014). Syria's predicament: State (de-) formation and international rivalries. Sharaka Research Papers.
- Шевский, D. (2017). Mechanisms of state collapse5(macrosociological approach). *The Russian Sociological Review*. <https://doi.org/10.17323/1728-192X-2017-2-89-110>
- Wakim, J. (2020). Why Syria considers Israel an existential threat: Conflicting national security interests and competition over the same sphere of influence. *Contemporary Arab Affairs*, 13(2), 81-99.
- Lesch, D. W. (2012). *Syria: The fall of the house of Assad* (Vol. 288). New Haven, CT: Yale University Press.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی